

Halmai Péter,

a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem és a Nemzeti Közszolgálati Egyetem egyetemi tanára

E-mail: halmai.peter@uni-nke.hu

GLOBALIS DEZINTEGRÁCIÓ? A GLOBALIS SZABADKERESKEDELEM VÍZIOJÁTÓL A GEOÖKONÓMIAI FRAGMENTÁCIÓIG*

Erősödő kereskedelmi korlátozások és/vagy magasabb kereskedelempolitikai bizonytalanság növekvő globális fragmentációt eredményezhetnek. A globális gazdaság viszonylag erős széttöredezettsége – mértékétől függően – állandósuló globális kibocsátási veszteséghez vezetne. A kereskedelmi fragmentáció legnagyobb vesztesei a nyitott gazdaságok (köztük az EU tagállamai) lehetnek. A legnagyobb veszélyt a globalizációellenes, fragmentációt erősítő gazdaságpolitikák jelenthetik. A kialakuló multipoláris világrendben továbbra is meghatározó a kölcsönös függőségek rendszere. Ezért valószínűleg a multipoláris struktúrában is egyidejűleg lesznek jelen a versengés és az együttműködés mozzanatai. Ugyanakkor a multipoláris struktúra sem működhet a kölcsönösen elfogadott szabályokon alapuló multilaterális intézmények, szabályok, sőt kormányzás nélkül.

1. Hiperglobalizáció: globális szabadkereskedelem?

A globalizáció lényege a gazdaságoknak az áruk, a szolgáltatások, a tőke és a technológia áramlása révén növekvő összekapcsoltsága. Alapját a világgazdaság rendszerét átszövő kölcsönös függőségek rendszere képezi. Jagdish N. Bhagwati világhírű közgazdász a globalizációt mint integrációt definiálja: a globalizáció a nemzeti gazdaságok nemzetközi gazdaságba történő integrációja a kereskedelem, a közvetlen külföldi tőkebefektetések, a rövid távú tőkeáramlások, általában az emberek nemzetközi mozgása és a technikák áramlása révén (Bhagwati, 2007 [2004]). A mai világgazdaságban az integrációs folyamatok regionális és globális szinten jelentkeznek. Az integráció általános értelemben egységesülést, beil-

* A kézirat 2025. február 11-én érkezett a szerkesztőségbe.

<https://doi.org/10.47630/KULG.2025.69.1-2.51>

leszkedést jelent. Ám az integráció folyamatában annak alkotórészei nem veszítik el sajátosságaikat.

A liberális piacgazdaság globális győzelme („a történelem vége”) egyúttal elhozta a *hiperglobalizáció* korát. Amiből a multilateralizmus kiteljesedése s a globális szabadkereskedelem víziója következett. Az utóbbi körvonalazódott például a WTO 1996. évi Szingapúri Miniszteri Konferenciáján, amelynek egyes résztvevői szerint 2020-ra megteremthető lenne (lett volna) a *globális szabadkereskedelem*.

Renato Ruggiero, a WTO akkori főigazgatója 1996-ban kezdeményezte: a szervezet tagjai kötelezzék el magukat a 2020-ig létrehozandó világméretű vámmentes övezet víziója mellett. Az új regionális csoportok megjelenésének „konvergálnia” kell a WTO multilaterális rendszerével, hogy a folyamat végén már csak egyetlen globális szabadkereskedelmi övezet létezzen. Ha a regionális csoportosulások nem fogadnák el ezt a célt, figyelmeztetett Ruggiero, a világgazdaság húsz év múlva két vagy három interkontinentális blokkra oszlana, mindegyik külön szabályokkal. Regionális szabadkereskedelem jönne létre, de minden blokk egyúttal akadályokat állítana fel a világ többi részével szemben. Ruggiero Szingapúrban a következőképpen fogalmazott: „Meghagyom Önöknek, hogy képzeljék el ennek a víziónak a következményeit a gazdasági és politikai egyensúly szempontjából... Azoknak a problémájára, akik nem illeszkednek egyik blokkba sem, komoly probléma lenne.”¹

Ian Lang, az akkori brit kereskedelmi miniszter pedig a következőképpen fogalmazott: „...legyünk látnokiak. Ami a jövőt illeti, fontoljuk meg, hogy mind európai uniós kollégáim, mind más WTO-tagok elkötelezzék magukat a *globális szabadkereskedelem mellett* 2020-ig. Ez kiegészíthetné a szabadkereskedelemre irányuló különböző regionális kezdeményezéseket... Mít értek globális szabadkereskedelem alatt? A vámok, behozatali kvóták és önkéntes exportkorlátozások teljes eltörlésére gondolok minden áru világkereskedelmében. A nem vámjellegű akadályok megszüntetésére gondolok a műszaki szabványok, a közbeszerzés, valamint a kereskedelmi dokumentáció és eljárások területén. És valami nagyon hasonlóra gondolok a szolgáltatási szektorban. Remélem, hogy kollégáim elgondolkodnak majd azon, hogy milyen előnyöket biztosítanánk gazdaságaink és polgártársaink számára a globális szabadkereskedelem megvalósítása révén.”² A fenti, ma is meggondolkodtató idézetek hűen tükrözik az előző évszázad végének optimizmusát, az akadályok nélküli kereskedelemről remélt haladás – önmagában egyáltalán nem alap nélküli – vízióját.

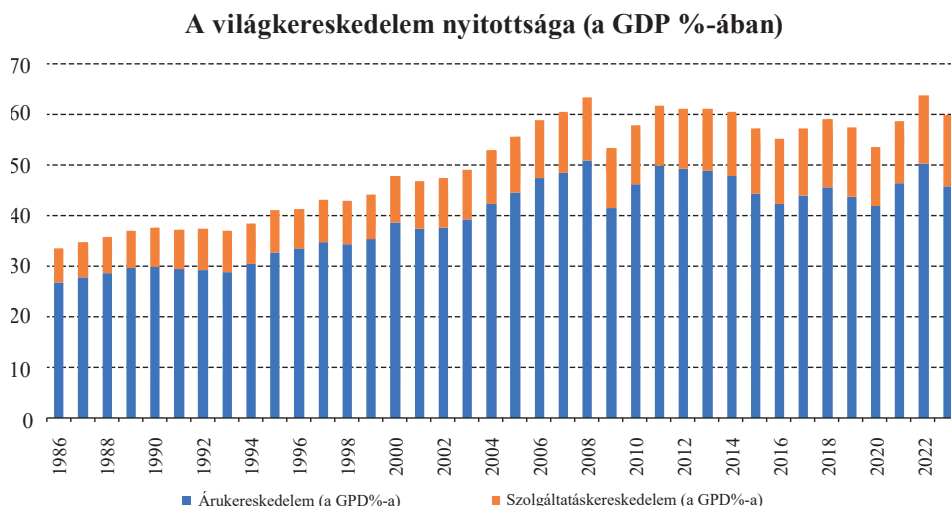
¹ <https://www.politico.eu/article/eu-and-wto-cooperate-to-create-global-trade-agenda/>

² https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/min96_e/st9.htm

2. Hiperglobalizáció helyett „lassúbalizáció”

Ám az 1980-as és az 1990-es évek hiperglobalizációjának korszakát új szakasz (*lassúbalizáció, slowbalization*) váltotta fel. A korábban nagyon dinamikus, határokon átnyúló kereskedelem és a közvetlen külföldi befektetések a globális pénzügyi válság óta lelassultak (1. ábra).

1. ábra

Megjegyzés: Globális kereskedelem nyitottsága: a globális export és import összege a világ GDP-jéhez viszonyítva.

Forrás: EC, 2024b.

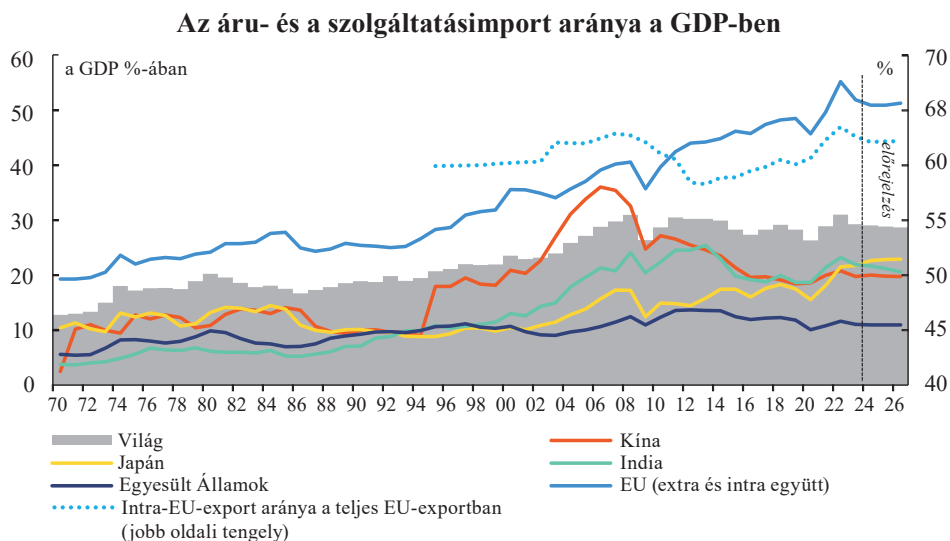
https://economy-finance.ec.europa.eu/document/download/81fd4f24-07b6-461d-af1b-d73fd3380d1b_en?filename=ip304_en.pdf

A legszélesebb körben használt globalizációs mutató, a zürichi ETH-egyetem konjunktúrakutató intézetének gazdasági globalizációs (kompozit) indexe 2007 óta alig nőtt, lényegében stagnál.

A világjárvány és a világgazdaságot egymás után sújtó energiaválság kettős sokkja, valamint a kereskedelmi környezet fokozatos romlása ellenére azonban az áruk és szolgáltatások globális exportja figyelemre méltó ellenálló képességről tett tanúbizonyságot. Nagyjából a globális pénzügyi válság előtti magas szint körül maradt fenn annak GDP-hez viszonyí-

tott aránya. (Az egyes fő világgazdasági szereplők nyitottságának alakulását mutatja a 2. ábra.) Ugyanakkor a globalizáció folyamatának új hajtóerői a szolgáltatások és az immateriális javak (köztük a szellemi tulajdonjog, az adatok és információk) áramlásának erőteljes dinamikája lettek.

2. ábra

Forrás: EC, 2024a.

https://economy-finance.ec.europa.eu/document/download/7173e7c9-3841-4660-8d6a-a80712932f81_en?filename=ip296_en.pdf

3. Globális kereskedelmi fragmentáció?

A lassúbalizációnak nevezett tendenciát felerősítették a geopolitikai feszültségek, a fokozódó protekcionizmus, a Covid-19-világjárvány okozta zavarok és Oroszország teljes körű ukrajnai inváziója. A *geoökonómiai széttöredezettség* narratívája szerint a globális kereskedelem rivális gazdasági blokkokra bomlik, s az egyes országok egyre inkább kereskedelemkorlátozó intézkedéseket és stratégiákat követnek. Utóbbiak elősegítik az *értékláncok visszatelepítését* vagy *baráti áthelyezését*. Ebben az összefüggésben a geoökonómiai széttöredezettség kockázata különösen fontos az Európai Unió számára, tekintettel a tagállamok közötti erős gazdasági összekapcsolódásokra – a kereskedelem, a pénzmozgások és a beruházások terén

egyaránt. Az EU-tagállamok gazdaságának viszonylag nagy fokú nyitottsága s a globális értékláncokkal fennálló erős integrációja valószínűleg nagyobb költségeket okozhat a geoökonómiai széttagoltság növekedése esetén (EC, 2024b).

Az Egyesült Államok és Kína közötti növekvő ellentét korlátozó intézkedések, illetve a technológiaintenzív ágazatokban (félvezetők, zöldtechnológiák stb.) támogató iparpolitikák alkalmazásához vezetett. Az egészségügyi termékek hiánya a Covid-19-járvány kezdetén erősíthette a „*near-shoring*”, illetve a kínálati lánc néhány szegmensének racionalizálása iránti igényt. Az ukrajnai háború tovább növelte a geopolitikai feszültségeket és kockázatokat. A kereskedelmi dinamikában megnőtt a geopolitikai megfontolások súlya. A gazdasági szempontok olykor háttérbe szorultak. Összességében a beszerzési források megbízhatóságának növelésére irányuló erőfeszítések, a keresleti reakció javítása vagy a nemzetbiztonsági szempontok előtérbe helyezése valószínűleg néhány kínálati lánc újjáalakításához és rövidítéséhez vezethet (IMF, 2022; Capital Economics, 2022).

A nemzetközi kereskedelempolitika *multilaterális szintjének* (GATT, WTO) mélyülése az ezredforduló után megtört. A Doha-forduló kudarca már másfél évtized óta látható. A millenniumi agendához hasonló ambíciójú elképzelés azóta sem fogalmazódott meg. Valójában a vitarendezési területen – döntően az amerikai kormányzat magatartása miatt – a WTO jelenlegi rendszere működésképtelen.

Ursula von der Leyen 2025. januári Davosban és az Európai Parlamentben tartott beszédeiben általános érvénnyel emelte ki: *a kölcsönösen tisztelt szabályok, a „jó makrogazdaság (good macro)” és a megbízható partnerek korszaka véget ért.*

A multilateralizmussal szembeni tipikus amerikai kritika szerint pedig alapvetően megromlott a jelenleg fennálló világrend. A nemzetközi intézmények felrázására (sokkterápiájára) van szükség az amerikai érdekeket fenyegető veszélyek, illetve az amerikai álláspontot érintő kihívások elhárításához. Valójában a közelmúlt multilaterális erőfeszítéseinek gyengesége mélyebb intellektuális és politikai széttöredezettséget tükröz. Például miközben a Nemzetközi Valutaalap (IMF) 2024 októberében éves őszi ülését tartotta, a BRICS (Brazília, Oroszország, India, Kína, Dél-Afrika és négy új tagállam) 36 ország vezetőit hívta össze az oroszországi Kazanyban, s a fórum középpontjában a dolláralapú nemzetközi monetáris rend felváltása állt. Ha a multilateralizmus jól működne, akkor e tárgyalások összekapcsolódnának.

A nemzetközi rend elleni fellépés azonban nem új keletű. Az Egyesült Államokban az 1970-es, 1980-as és 2000-es évek elején a hivatalba lépő republikánus kormányzatok mind megvetésüket fejezték ki a multilateralizmussal szemben. Követelték, hogy Amerika „potyázó” szövetségesei fizessenek többet az USA által biz-

tosított védelmi ernyőért. A súlyos pénzügyi válság azonban végül minden esetben az adott helyzet újragondolását, s multilaterális keretek közötti megoldását kényszerítette ki.

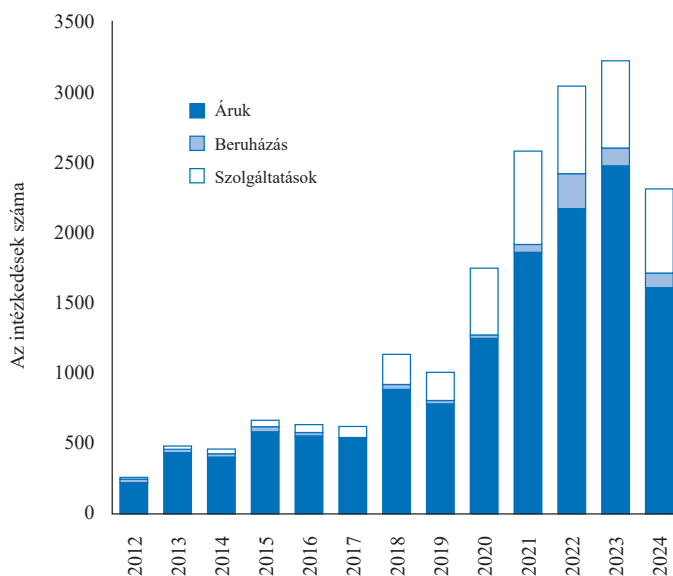
Mintegy negyedszázada a nemzetközi kereskedelempolitikai változások súlypontja a *bilaterális kapcsolatok* dimenziójába került. Ugyanakkor a legutóbbi egymásfél évtizedben az esetenként kitárgyalt, a kereskedelem vagy a beruházás akadályait csökkentő megállapodások (például a Mercosur) – jelentős részben lobbierdekek demagóg érvényesítésével összefüggésben – nem kerülhettek elfogadásra.

A populista hangok nemzetközi kereskedelempolitikai megállapodások blokkolására való képességét jól jellemezheti az elmúlt másfél évtized legnagyobb ambíciójú bilaterális megállapodás-kísérletének, az Európai Unió és az Egyesült Államok között létesítendő Transzatlanti Kereskedelmi és Beruházási Együttműködés (*Transatlantic Trade and Investment Partnership* – TTIP) kudarca. A blokkolók között mások mellett kiemelhető a jelentős részben orosz pénzből finanszírozott NGO-k félrevezető kampánya, tájékozatlan, s kizárólag saját önértékeit követő politikusok és „szakértők” fellépése. A halálos sebet azonban a populizmus amerikai diadala ütötte a megállapodás kidolgozásán. Nemcsak ebben a relációban igaz: *a populizmus és a protekcionizmus egymással szoros szimbiózisban, együttesen fejtik ki a nemzetközi kereskedelem rendszerét romboló hatásukat.*

A politika kulcsszerepet játszik a globális gazdaság széttöredeztségében. Noha a vámok mindenütt alacsony szinten maradtak, a nem vámjellegű kereskedelmi korlátozások 2020 óta szignifikáns mértékben nőttek. Az elmúlt években meredeken emelkedtek a kereskedelemre és a külföldi befektetésekre káros intézkedések. A Global Trade Alert adatai azt mutatják, hogy 2019 óta folyamatosan nő a kereskedelemre és a beruházásokra káros intézkedések száma. 2023 folyamán több mint 3000 új intézkedést jelentettek be. 2024 októberére az év során az új káros intézkedések száma elérte a közel 2300-at (3. ábra). A multilaterális intézmények képessége a globális kereskedelmi áramlások megkönnyítésére csökkent (Dadush, 2022).

A káros politikai intézkedések fokozódása a legnagyobb kétoldalú kereskedelmi és beruházási kapcsolatokra koncentrálódott, különösen Kína és az Egyesült Államok közötti kapcsolatokra. A rendelkezésre álló kétoldalú kereskedelmi adatok megerősítik: a káros kereskedelmi intézkedések a kereskedelmi forgalom irányváltását idézhetik elő, s a kínai kereskedelem részben elfordul az Egyesült Államoktól a feltörekvő gazdaságok felé. Ugyanakkor az EU részesedése a kínai kereskedelemben, különösen exportpiacként viszonylag stabil (EC, 2024a).

A kereskedelemre és a beruházásokra káros hatást gyakorló politikai intézkedések

Forrás: <https://www.globaltradealert.org/>

https://economy-finance.ec.europa.eu/document/download/81fd4f24-07b6-461d-af1b-d73fd3380d1b_en?filename=ip304_en.pdf

4. A kereskedelmi fragmentáció veszélyei

A változó kereskedelmi minták nem hatnak szükségképpen negatív módon az aggregált kereskedelmi indikátorokra, ám szignifikáns gazdasági költségekkel járhatnak. Az értékláncok újrendezése időt igényel, s nagy költségekkel és technológiai kihívásokkal jár (IMF, 2022). A nemzetközi kereskedelmet növekvő mértékben korlátozó nemzetközi akadályok, a csökkenő arányú FDI és a technológiováltás az erőforrás-allokációt kevésbé hatékonyá tehetik. Káros hatással lehetnek a termelékenység növekedésére, a termelékenységi tovaggyűrűzésekre. Az erősödő kereskedelmi korlátozások és/vagy a magasabb fokú kereskedelempolitikai bizonytalanság növekvő globális fragmentációhoz vezetnek. Az IMF elemzése szerint a globális gazdaság viszonylag erős széttördezettsége – mértékétől függően – állandósult globális kibocsátási veszteséghez vezetne, a modellszámítások szerint a világ

GDP-jének 0,2 százaléktól 7 százalékáig terjedően. A kereskedelmi fragmentációt technológiai szétválással kombináló scenáriók a GDP 8 és 12 százaléka közötti kibocsátási veszteséget mutatnak néhány országban (IMF, 2023).

Összességében számos tényező korlátozhatja a globális kereskedelem kilátásait, a gazdasági növekedést negatívan befolyásoló kockázatokkal. Néhány strukturális tényező, amely akadályozta a kereskedelem növekedését az elmúlt évtizedben – például a nagy technológiai áttörések korlátozott hatása a szállítás és az információ-technológia területén – várhatóan nagyrészt változatlan marad. Előbbiekén kívül a legutóbbi exogén sokkok és kereskedelempolitikai fejlemények mind ország-, mind multilaterális szinten azt jelzik, hogy a globális kereskedelmet kedvezőtlenül érintő hatások erősödhetnek. Valamennyi tényezőt figyelembe véve, a lehetséges okozati összefüggéseket azonosítva a kereskedelem és a potenciális növekedés között (Singh, 2010), a fragmentáció – szignifikáns potenciális gazdasági költségeket maga után vonva – a globális kereskedelemben lefelé mutató kockázatot jelent a teljes világgazdaság tekintetében (IMF, 2023).

5. Kereskedelmi háború: ki nyerhet?

Az előzőekben áttekintett veszélyek időközben különösen időszerűvé váltak. A kereskedelmi háború előzményei – mint láhattuk – immár másfél évtizedre nyúlnak vissza. A protekcionizmus fokozódása új lendületet kapott a Covid-19 és a posztcovid kilábalás időszakában. A háborús sokk, az azzal összefüggésben alkalmazott, megtorlást célzó szankciókon túl az agresszív iparpolitikák valóságos vagy vélt versenytorzító hatásai, illetve az erőteljes állami protekcionizmuson alapuló kínai exportoffenzíva ellensúlyozásának igénye egyre újabb és szigorúbb korlátozásokhoz, illetve az azokat viszonzni kívánó intézkedésekhez vezetett. Mindezek már önmagukban is erőteljes geoökonómiai fragmentációs hatásokkal jártak.

E háttér mögül lépett elő 2025 elején ismét Donald Trump, az újra hivatalba lépő amerikai elnök. Korábbi ígéreteihez híven e területen is igen erősen kezdett. Már az első napokban mondvacsinált okokból – elsősorban a kábítószer-kereskedelemre hivatkozással – igen magas (25 százalékos mértékű) vámok bevezetését hirdette meg két szomszédos, az Egyesült Államokkal egyébként szabadkereskedelmi kapcsolatban álló ország (Kanada és Mexikó) áruira, továbbá 10 százalékos vámmal a kínai áruk importja esetében. Egyidejűleg hasonló vámok bevezetésével fenyegette meg az EU-t. („Atrocitásnak” minősítve az EU külkereskedelmi mérlegének többletét tartalmazó transzatlanti kereskedelmi viszonyokat.) Egyelőre biztosnak tűnik: az új

amerikai kormányzat a vámok kivetését – pontosabban az azzal történő fenyegetést – „tranzaktív” módon engedmények kikényszerítésére kívánja felhasználni.

A trumpi megközelítés nem veszi figyelembe, hogy a vámok költségei elsősorban odahaza csapódnak le. Például a korábbi Trump- és Biden-adminisztrációk acélra kivetett vámjai esetében nem nőtt az amerikai munkahelyek száma, viszont az amerikai ipar által használt alkatrészek ára emelkedett. A magasabb vám anélkül növeli a költségnyomást, hogy további foglalkoztatási lehetőségeket teremtené. Az amerikai vámokat döntően az amerikai fogyasztók és az importált alapanyagokat, alkatrészeket használó vállalatok fizetik majd meg. Az „optimális vámok” más időszak viszonyait tükröző elmélete, amely szerint a világgazdaságban a „nagy ország” elvileg jelentős terheket háríthat át partnereire, nem érvényes a mélyen integrált globális gazdaságban. A szelektív protekcionista politika átmenetileg akár pozitív szerepet is betölthet esetleg a szélesebb körű fejlesztési vagy zöldebb növekedési program részeként. Az általános vámok azonban jobban árthatnak az Egyesült Államok gazdaságának, mint más gazdaságoknak.

Hasonlóképpen, az esetleg Kanada vagy Mexikó által kivetendő megtorló vámok elsősorban saját gazdaságaiknak ártanának. Utóbbiak a világkereskedelem kisebb szereplőiként még kevésbé tudják áthárítani a vámok költségeit az Egyesült Államokra. A kínálati láncok jelenléte az észak-amerikai kereskedelemben (mint például az autógyártásban) fokozza a zavarok költségeit, ám az importvámok költségei alapvetően odahaza jelentkeznek. Az importvámok révén történő megtorlás a játékelmélet szerint nem a „legjobb válasz”. Ráadásul fizetésimérleg-problémák is felléphetnek.

Ugyanakkor a kereskedelmi partnerek nem teljesen tehetetlenek az Egyesült Államokkal szemben – még a kicsik sem. A kereskedelempolitikán kívül más eszközök is a rendelkezésükre állnak. Például nyereségadót vethetnek ki egyes amerikai multinacionális vállalatok hazai leányvállalataira, vagy a konfliktus elmélyülése esetén akár megadóztathatják természetes és jogi személyeik amerikai befektetéseit.

Trump intézkedései nyomán bekövetkezhet a vámok terén kialakuló verseny. Az 1930-as években a megtorló intézkedések sorozata mélybe lökte a nemzetközi kereskedelmet, s súlyosbította a globális válságot. E végkifejlet elkerülése ma is rendkívül fontos. A legsúlyosabb károkat el lehet kerülni, s a költségeket főként az Egyesült Államok viseli, ha az érintett országok nem reagálják túl a bevezetett intézkedéseket. Az újonnan bevezetett vámok megrengették a pénzpiacokat, s az infláció növekedését is előidézhetik. Egyidejűleg önmagukban is kínálati sokkot okoznak. A vámháború geopolitikai szempontból is gyengítheti az Egyesült Államok hely-

zetét. Lawrence Summers szerint az ilyen típusú „politikai erőfitogtatás” hosszú távon nem kifizetődő, sem a külpolitikai célok elérésében, sem a gazdasági stabilitás fenntartásában. Az Egyesült Államok nemcsak a saját gazdaságát gyengíti, hanem a szövetségeseit is Kína felé tolja, miközben éppen azokat a nemzetközi normákat sérti meg, amelyeket maga hozott létre.³

Az Európai Unió vezetői kényes egyensúlyozásra kényszerülnek a globális kereskedelmi háború fenyegetése és saját védelmi kiadásaik növelése között. Az EU kétféle stratégiát mérlegel: keményebb fellépést Kínával szemben vagy az amerikai fegyverek, illetve szénhidrogének vásárlásáról szóló alkudozást. A tagállamok azonban megosztottak: míg egyesek közös uniós védelmi stratégiát sürgetnek, mások inkább üzleti megállapodásokra törekednének Washingtonnal. Az EU így továbbra is zavaros geopolitikai sakktábla szereplője, ahol minden lépésnek súlyos következményei lehetnek. Általános vélekedés szerint az európaiaknak is éppen úgy valami „üzletet” kellene kötniük Trumppal, mint ahogyan Mexikó és Kanada is tette. (Utóbbiak a kereskedelemről teljesen független határőrizeti lépésekkel nyertek maguknak – egyelőre egy hónap – haladékot a vámok felfüggesztésével.)

A kölcsönös függőségek globális rendszerében az általános vámokra épülő kereskedelmi háborúnak nem lehet nyertese. *A vámblóffók alkalmazására épülő szerezsejáték* valójában játék a tüzzel. Ugyanakkor a magasztos célokra hivatkozással alkalmazott protekcionizmus, s annak ellenreakciói korábban elképzelhetetlen szintű geoökonómiai széttöredezéshez, kibocsátási veszteséghez és stagflációs sokkhoz vezethetnek.

6. Várható főbb geoökonómiai irányzatok – európai tanulságok

A világ gazdasági súlypont további eltolódása keletre (Kínába és Indiába), valamint a Nyugat részesedésének további relatív csökkenése a globális GDP-ből várhatóan folytatódik (Quah, 2011; Baldwin, 2016). Ugyanakkor az Egyesült Államok gazdasági és geopolitikai befolyása továbbra is erős marad. Egyetlen gazdasági hegemon felemelkedése helyett *a világ valószínűleg többpólusú szerkezet felé halad*, legalább három nagy gazdasági blokkal: az Egyesült Államokkal, Kínával és Európával (Pierini, 2024). E blokkok azonban nem törekedhetnek autarchiára a jelen és a jövő világ gazdaságában. A versengés mellett a kölcsönös függőségek rendszere egyúttal az együttműködés irányába tereli őket. Részleges technológiai leválás döntően

³ <https://www.politico.com/news/2025/02/02/summers-tariffs-self-inflicted-wound-american-economy-00201978>

biztonságpolitikai megfontolások esetén lehet reális, ám az jelentős kibocsátási és jóléti veszteséget eredményezhet. Azaz nem elkerülhetetlen. S ha esetleg be is következik, akkor is egészen mást jelent, mint egyes „látor” államok de facto kirekesztése a világgazdaságból. A nagy blokkokon túl pedig a világ egyes régióiban további erős helyi regionális hatalmak működhetnek.⁴

Európa geopolitikai tájképe a globális kereskedelmi minták változásával, az ingadozó szövetségekkel és a hagyományos hatalmak viszonylagos hanyatlásával valószínűleg tovább változhat. Mindez a kereskedelmi megállapodások, a védelmi politikák és a diplomáciai stratégiák átértékeléséhez vezethet, különösen új hatalmak (például Kína) felemelkedésére, illetve az Egyesült Államokkal és Oroszországgal fennálló kapcsolatok változására adott válaszként.

Minthogy az Egyesült Államok már nem képes vagy nem hajlandó jelentős pénzügyi és katonai erőforrásokat fordítani arra, hogy minden régióban fölényben legyen, valószínűbb, hogy konfliktushelyzetek alakulhatnak ki állami és nem állami szereplőkkel, beleértve Európa határait is. Oroszország ukrajnai inváziója erőteljes figyelmeztetés, hogy az európai országoknak többet kell költeniük védelemre. Bizonyos fokú stratégiai autonómia eléréséhez be kell fektetniük nemzetbiztonságukba. Európa számára döntő fontosságú: kétpárti meggyőződés áll fenn abban, hogy az Egyesült Államoknak a Kínával történő versenyre összpontosítva folytatnia szükséges stratégiai fordulatát. E tendencia nagy valószínűséggel áthúzódik a következő évtizedre, s egyre nagyobb összegű védelmi kiadásokat tesz szükségessé Európa számára.

A prudens költségvetési politika fenntartásával egyidejűleg megnövekvő védelmi kiadások fedezésének igénye alapvető kihívást képez. Az európai költségvetési szabályokat az elkövetkező években valószínűleg próbára teszi. Ha európai szinten döntés születne a közjavak nagyobb mértékű közös finanszírozásáról (Buti & Papaconstantinou, 2022), abban a versenyképesség erősítését célzó európai iparpolitika mellett valószínűleg a védelem lenne az elsődleges terület.

Alapvető jelentőségű az iparpolitika és a stratégiai autonómia igénye (Terzi et al., 2022; Cherif & Hasanov, 2019; Draghi, 2024). Ha a kínálati láncok fegyverként felhasználhatók, erős érvek merülnek fel a stratégiai tekintetű ágazatok újrastrukturálása (visszatelepítése vagy „baráti újjászervezése”) mellett. Elsődleges geostratégiai fontosságú, hogy Európa továbbra is technológiai hatalom legyen, il-

⁴ A jelenlegi hosszú távú makrogazdasági előrejelzések alapján ezek közé tartozhat Brazília Latin-Amerikában, Törökország, Szaúd-Arábia, az Egyesült Arab Emírségek és Irán a Közel-Keleten, India és Indonézia Délkelet-Ázsiában, valamint Nigéria Afrikában.

letve maradjon. Nemcsak a kutatás és az innováció, hanem a know-how piacképes termékeké történő átalakítása is támogatandó. A tőkepiaci unió kiteljesítése előmozdíthatja a stratégiai autonómiát, és hozzájárul az egységes piac és az euróövezet szerkezetének megerősítéséhez (Terzi, 2024c).

A fent vázolt többpólusú forgatókönyv további következményei közé tartozik, hogy a dollár és az euró használata némileg akár csökkenhet a nemzetközi monetáris rendszerben használt összes valuta arányában. Ugyanakkor az euró több mint negyed évszázada őrzi vonzóerejét. Ahhoz a következő évtizedben valószínűleg további tagállamok fognak csatlakozni.

Az egyre feszültebb geopolitikai környezetben azonban a kereskedelmi és pénzügyi kapcsolatok fegyverként való felhasználása növelheti más valuták, köztük a kínai renminbi nemzetközi használatát. Ugyanakkor, bár az euró nemzetközi szerepe globális szinten csökkenhet, az egyre töredezettebbé váló világkereskedelmi rendben az euró mélyebb regionális szerepe lehet szükséges.

A visszatelepítésre vagy a „baráti áthelyezésre” irányuló törekvés – változatlan egyéb feltételek mellett – bizonyos fokú inflációs nyomáshoz vezethet. Bizonyos mértékben visszafordíthatja a globalizáció néhány korábbi előnyét. Az eurónak és intézményeinek – beleértve az Európai Központi Bankot – a következő években meg kell küzdeniük az új geopolitikai környezet következtében a strukturális, kínálati oldal által vezérelt inflációs nyomással.

7. Következtetések

A polikrízis időszakában a hiperglobalizáció folyamata megakadt. A globalizáció korábbi fő hordozóinak dinamikája lelassult. Egyidejűleg új hajtóerők jelentek meg. Reális veszélyként merülhet fel a deglobalizáció irányzata is.

A *kereskedelem* továbbra is a globalizáció alapvető színtere. Az erősödő kereskedelmi korlátozások és/vagy magasabb kereskedelempolitikai bizonytalanság növekvő *globális fragmentációt* eredményezhetnek. A globális gazdaság viszonylag erős széttöredezettsége – mértékétől függően – állandósuló globális kibocsátási veszteséghez vezetne. A nyitott gazdaságok (köztük az EU tagállamai) lennének a kereskedelmi fragmentáció legnagyobb vesztesei.

Számos alapvető tényező, geopolitikai összefüggések, a járvány vagy a klímaváltozással kapcsolatos vállalások kezelésének a szükségessége a politikákat az *értékláncok* újrendezésének igényéhez vezethetik. Ugyanakkor önmagában

a korábbinál rövidebb, kevésbé sebezhető értékláncok kiépítése aligha tekinthető deglobalizációnak. (Antrás, 2020) A reziliensebb, bonyolultabb vagy diverzifikáltabb kínálati láncok létrehozása kezdetben növeli a költségeket s a fogyasztók terheit. Az egyes államok számára pedig egyidejűleg költségvetési nyomást eredményezhet. (Miközben mind az európai országok, mind az Egyesült Államok nagyon jelentős államháztartási hiányokkal küzdenek.) Ezért fokozott figyelmet igényel az államadósság felhalmozódása és a piacok finanszírozási képessége. Ugyanakkor az alkalmazkodás új szereplőket, ötleteket és technológiákat eredményez. E folyamat tehát nem csak makrogazdasági egyensúlyhiány, hanem egyidejűleg előrevivő technológiai változás.

Az értékláncok újjászervezése során is felmerülhet az úgynevezett *technológiai szuverenitás* kérdése: valamely nemzet (illetve integráció) azon képessége, hogy a cégeinek lehetővé teszi a globális technológiai rendszerben történő szabad és sikeres versenyzést, és hosszú távon megalapozza a lakosság kellően magas szintű jólétét. A változó feltételek között a szolgáltatásorientált, a kutatás-fejlesztésre, tudásintenzív iparágak fejlesztésére épülő országok pozíciója alakulhat előnyösen. A termelésre alapozó gazdaságok ugyanakkor új kihívásokkal szembesülnek. Az alacsony munkaerőköltség önmagában egyre kevésbé meghatározó.

A legnagyobb veszélyt a globalizációellenes, fragmentációt erősítő gazdaságpolitikák jelenthetik. A multilaterális szabályok és intézmények kiépítése és erősítése a globális integráció további elmélyülésének előfeltételét képezi. A nemzetállamoknak, illetve az őket tömörítő regionális integrációknak ugyanakkor számos eszköze lehet a folyamatok befolyásolására, a kockázatok csökkentésére.

A multilateralizmus, a szabályokon alapuló nemzetközi rend jelenleg kivételesen súlyos kihívásokkal szembesül. A világgazdaság és a nemzetközi biztonsági rendszer multilaterális rendszere is megrendült. A kialakuló multipoláris világrendben továbbra is meghatározó a kölcsönös függőségek rendszere. Ezért valószínűleg a multipoláris struktúrában is egyidejűleg lesznek jelen a versengés és az együttműködés mozzanatai. A globálisan meghatározó tömörülések nem törekedhetnek autarchiára. Azaz a sokat emlegetett „blokkosodás” nem eredményezhet globális szétválást. A legérzékenyebb technológiák esetében lehetséges részleges leválás, ám annak is jelentősek a globális költségei. Továbbá a kontinensnyi méretű, világgazdasági súlyt képező államok mint főszereplők mellett a kis és közepes nyitott gazdaságok (például az európaiak) egyetlen esélye az egyre mélyebb regionális integrációba történő tömörülés.

Az új, több pólusú világrend igénye egyes szereplők (például a fejlett országokkal történő együttműködésből kizárt országok vezetői) részéről valójában a multilateralizmus, a szabályokon alapuló nemzetközi rend teljes elvetését feltételezi. Valójában a multipoláris struktúra sem működhet a kölcsönösen elfogadott szabályokon alapuló multilaterális intézmények, szabályok, sőt kormányzás nélkül.

A világ nem zérőösszegű kalkulációk köré épül. Henry Morgenthau egykori amerikai pénzügyminiszter elegánsan fogalmazott a Bretton Woods-i konferencián: „A jólét, akárcsak a béke, oszthatatlan. Nem engedhetjük meg magunknak, hogy ez csak a szerencsések körében érvényesüljön, vagy hogy azt mások kárára élvezzük.”⁵ A multilateralizmus sokkterápiája zavarokat okozhat. Ám utána még több nemzetközi együttműködésre lesz majd szükség, mert nincs más alternatíva.

A világgazdaság, azon belül a világkereskedelem fragmentációja ma különösen időszerű veszély. A széttoresedés elkerülése, a kereskedelem, az erőforrás-áramlás, az együttműködés akadályainak mérséklése a világgazdasági szereplők elemi érdeke. Csak remélni lehet, hogy mielőbb túlléphetünk a H. James által a zűrzavar, bizonytalanság és káosz korszakának nevezett időszakon. Utóbbi különösen nagy veszélyt jelenthet a kis, nyitott gazdaságok számára. Végül halkan megjegyezhető: talán nem szükségszerű, hogy a globális szabadkereskedelem optimista víziója örökké múltbeli rekvizitum maradjon.

Hivatkozások

- Antrás, P. (2020). De-Globalisation? *Global Value Chains in the Post-COVID-19 Age*. National Bureau of Economic Research Working Paper No. 28115. November. <https://doi.org/10.3386/w28115>
- Baldwin, R. (2016). *The Great Convergence. Information Technology and the New Globalization*. Harvard University, Cambridge, Massachusetts.
- Bhagwati, J. (2007) [2004]. *In Defense of Globalization. With a New Afterword*. Oxford University Press, New York.
- Buti, M., & Papaconstantinou, G. (2022). *European Public Goods: How Can We Supply More?* LUISS Policy Brief 3. <https://leap.luiss.it/wp-content/uploads/2022/06/PB3.22-European-Public-Goods.-How-can-we-supply-more.pdf>
- Capital Economics (2022). *Global Economic Fracturing*. October. <https://www.capitaleconomics.com/publications/ce-spotlight/fracturing-global-economy>
- Cherif, R., & Hasanov, F. (2019). *The Return of the Policy That Shall Not Be Named: Principles of Industrial Policy*. IMF Working Papers 19, No 74. <https://doi.org/10.5089/9781498305402.001>
- Dadush, U. (2022). *Deglobalisation and Protectionism*. Working Paper 18/2022. Bruegel. <https://www.bruegel.org/sites/default/files/2022-11/WP%2018.pdf>

⁵ https://www.cvce.eu/content/publication/2003/12/12/34c4153e-6266-4e84-88d7-f655abf1395f/publishable_en.pdf

- Draghi, M. (2024). *The Future of European Competitiveness*. Brussels. https://commission.europa.eu/topics/strengthening-european-competitiveness/eu-competitiveness-looking-ahead_en
- European Commission (EC) (2024a). *European Economic Forecast, Autumn*. European Economy, Institutional Paper 296, November, Brussels. https://economy-finance.ec.europa.eu/document/download/7173e7c9-3841-4660-8d6a-a80712932f81_en?filename=ip296_en.pdf
- European Commission (EC) (2024b). *2025 Euro Area Report*. European Economy, Institutional Paper 304, December, Brussels. https://economy-finance.ec.europa.eu/document/download/81fd4f24-07b6-461d-af1b-d73fd3380d1b_en?filename=ip304_en.pdf
- IMF (2022). Global Trade and Value Chains During the Pandemic. Occasional Paper. In *IMF: World Economic Outlook*, April 2022. – War Sets Back the Global Recovery, 87–107. <https://www.elibrary.imf.org/display/book/9781616359423/CH004.xml?tabs=fulltext>
- IMF (2023). *Goeconomic Fragmentations and the Future of Multilateralism*. Staff Discussion Notes 2023/1. <https://doi.org/10.5089/9798400229046.006>
- Pierini, M. (2024). *Adapting to a Multipolar World*. Carnegie Endowment for International Peace, 23 January. <https://carnegieendowment.org/middle-east/diwan/2024/01/adapting-to-a-multipolar-world?lang=en>
- Quah, D. (2011). The Global Economy's Shifting Centre of Gravity. *Global Policy*, 2(1), 3–9. <https://doi.org/10.1111/j.1758-5899.2010.00066.x>
- Singh, T. (2010). Does International Trade Cause Economic Growth? A Survey. *The World Economy*, 33(11), 1517–1564. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9701.2010.01243.x>
- Terzi, A., Singh, A., & Sherwood, M. (2022). *Industrial Policy for the 21st Century: Lessons from the Past*. European Economy, vol. 157, Brussels. <https://doi.org/10.2765/538421>
- Terzi, A. (2024). *The euro: charting the next decade ahead*. Quarterly Report on the Euro Area, Vol. 23, No. 2/3. https://economy-finance.ec.europa.eu/document/download/ed4501c5-0421-4726-8ee7-814ad7ec23a0_en?filename=ip303_en.pdf#page=81